

права; нерідко – завдяки міжнародній медіації (напр., дії груп «мінського і норманського формату»).

Нарешті, для міжнародної кризи, що розвивається як «дебати» із застосуванням дипломатичних і політичних процедур, з самого початку характерний інтелектуальний характер, прагнення міжнародних суб'єктів узгодити позиції шляхом переговорів і розв'язати виниклі суперечності завдяки досягненню політико-правового компромісу чи консенсусу (як дії Шотландії та Каталонії з політичного самовизначення).

Дійсно, сучасний світ став більш цивілізованим і розвиненим, але водночас і набагато небезпечніше: людство безпосередньо постало перед проблемами виживання, пошуку соціополітичних шляхів руху до єдиної людської спільноти, що буде здатна вирішувати найскладніші глобальні проблеми планети. Новий глобальний світопорядок, як ідея та практична реальність, має характеризуватися незастосуванням сили і загрози сили, рівноправною співпрацею у світовій політиці, спільними зусиллями еліт з упорядкування взаємодії та впливів у світовому політичному процесі.

Література:

1. Цыганков П. А. Международный порядок: между прошлым и будущим / П. Цыганков // Социально-политические науки. 1991. – № 2.
2. Бауман З. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства / З. Бауман ; пер. з англ. І. В. Андрущенко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 109 с.
3. Фельдман Д. М. Конфликты в мировой политике / Д. Фельдман. – М., 1997.
4. Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации / под ред. П. А. Цыганкова. Изд. 2-е, доп. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 320 с.

О. Р. Дашковська¹

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

Одним із основних принципів Загальної декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948 р., є принцип рівноправ'я. Згідно зі статтею 2

¹ Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

даного міжнародного акта кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені Загальною декларацією, незважаючи на расову приналежність, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майнове, станове або інше становище. Згідно зі статтею 7 Загальної декларації прав людини всі люди рівні перед законом і мають право, не зважаючи ні на що, на рівний захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації та підбурювання до дискримінаційних дій за будь-якою ознакою. Отже, принцип недискримінації є одним з основоположних у міжнародному праві прав людини.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, що набрав чинності, у тому числі для України, 23 березня 1976 р., у статті 2 закріплює обов'язок кожної держави-учасниці поважати й забезпечувати визнані у Пакті права всіх людей, які перебувають під її юрисдикцією, незважаючи на расові ознаки, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні й інші погляди, національне або соціальне походження, майнове становище, народження або за будь-якою іншою ознакою. Стаття 3 Пакту передбачає обов'язок держав забезпечити рівне для чоловіка і жінки право користуватися всіма громадянськими та політичними правами, закріпленими в Пакті. Окрема стаття Пакту (стаття 24) присвячена принципу недискримінації дітей. Стаття 26 Пакту повторює положення, закріплене статтею 2 Загальної декларації прав людини. Аналогічне положення містить Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Спеціальна стаття вищезазначеного Пакту (стаття 3) закріплює принцип рівноправності чоловіка і жінки, відповідно до якого держави-учасниці зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіка і жінки право користування всіма економічними, соціальними й культурними правами, передбаченими Пактом.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, підписана 7 березня 1966 р., розкриває поняття расової дискримінації. Расова дискримінація – це будь-яка відмінність, виключення, обмеження або переваги, які ґрунтуються на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного або етнічного походження, метою або наслідком яких є ліквідація або зменшення визнання, використання або здійснення на засадах рівності прав та основних свобод людини у політичній, економічній, соціальній, культурній або будь-якій іншій сфері суспільного життя.

Стаття 1 Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, прийнята 14 грудня 1960 р., передбачає, що дискримінація охоплює будь-

яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або наслідком знищення або порушення рівності відносин у галузі освіти.

Відповідно до Конвенції № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять, яка була прийнята 4 червня 1958 р., дискримінація включає: а) будь-яку відмінність, недопущення або перевагу, що здійснюється за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного або соціального походження, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей або ставлення в галузі праці і занять; б) будь-яку іншу відмінність, недопущення або перевагу, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей або ставлення у галузі праці і занять, що визначається відповідним членом за консультацією з представницькими організаціями підприємців і трудящих, де такі існують, та з іншими відповідними органами.

Аналіз наведених визначень дозволяє зробити висновок, що дискримінація, є комплексним поняттям, характеристика якого включає такі елементи: зміст дискримінації – будь-яка відмінність, виняток, обмеження або перевага; спрямованість дискримінації – ослаблення, ліквідація, знищення, зменшення правового або фактичного становища певної соціальної групи; результат дискримінації – порушення рівності *de jure* або *de facto*, а також створення загрози такого порушення [1, с 48–57].

Необхідно зазначити, що підґрунтям дискримінації є визначена, невіддільна від особи ознака біологічного або соціального характеру, незалежна від її волі та свідомості. Саме цим дискримінація відрізняється від інших форм обмеження прав людини.

Реалізація недискримінаційної державної політики покладає на кожну державу обов'язок забезпечення реалізацію низки позитивних заходів, зокрема, забезпечення принципу рівності чоловіків і жінок; запровадження «тимчасових спеціальних заходів» для досягнення фактичної рівності; «спеціальних заходів, спрямованих на охорону материнства»; «додаткових заходів» у зв'язку з виконанням батьківських функцій.

Для з'ясування сутності недискримінації принципове значення має практика Європейського суду з прав людини і його попередника – Комісії з прав людини [2, с. 289]. Ці органи в процесі розгляду справ, пов'язаних з порушенням ст. 14 Конвенції, систематизували елементи, що утворюють дискримінацію:

1. Мають бути встановлені факти, що свідчать про різне ставлення до осіб, що перебувають в однаковому становищі.

2. Ця відмінність у ставленні є не виправданою відповідно до легітимної мети, тобто відсутнє об'єктивне і розумне обґрунтування мети і результатів відповідного заходу.

3. Відсутня розумна співмірність між засобами, що використовуються, і метою, що досягається.

Отже, Європейський суд з прав людини при розгляді спорів про не-дискримінацію досліджує три питання:

1) про наявність дійсної відмінності в ставленні за аналогічних обставин. Слід зазначити, що Судом не вироблено чітких загальних критеріїв для визначення того, чи є аналогічними ситуації, в яких знаходяться заявник та інші особи. Це обумовлено насамперед складністю вироблення таких критеріїв. Подібна оцінка здійснюється лише для певної категорії справ.

Наприклад, Судом були визнані такими, що перебувають в аналогічній ситуації: дружини і чоловіки іноземців, що постійно проживають у державі (щодо права на проживання в цій державі); працюючий чоловік і жінка (щодо оподаткування); політичні партії, що мають різне представництво в парламенті (щодо надання їм ефірного часу).

Водночас, на думку Суду, не перебувають в аналогічних ситуаціях: наймані робітники і підприємці, одружені і неодружені пари (щодо оподаткування); адвокати і представники інших вільних професій (щодо надання безкоштовних послуг); власники житлових і нежитлих приміщень (щодо користування своїм майном); військові і цивільні особи (щодо дисциплінарної відповідальності); члени парламенту і преса (щодо обговорення суспільно значущих питань) [3, с. 117];

2) про виправданість відмінності в ставленні до осіб, що перебувають в аналогічних ситуаціях. Виходячи із практики Суду, відмінність у ставленні повинна мати об'єктивне і розумне обґрунтування, тобто переслідувати легітимну мету. У загальному вигляді відмінність у ставленні держави зазвичай виправдовують публічним інтересом і Суд в цілому приймає таке обґрунтування.

Наприклад, Суд визнавав правомірними (такими, що виправдовують різне ставлення) такі цілі: захист здоров'я і прав дітей, заохочення зайнятості заміжніх жінок для досягнення реальної рівності статей, захист демократичних інститутів, забезпечення правової визначеності, підтримка військової дисципліни, захист внутрішнього ринку робочої сили,

житлова політика влади, проведена в зв'язку з обмеженою пропозицією житла і для захисту інтересів незаможних, запобігання «профспілковій анархії», підтримання спеціального правопорядку в межах Європейського союзу тощо;

3) про додержання розумної співмірності між засобами, що використовуються, і метою, що досягається. Ця вимога впливає з принципу пропорційності і передбачає справедливий баланс між захистом публічного інтересу і повагою до основних прав людини.

Відповідь на ці три питання дозволяє виокремити розрізнення, які є правомірними, від тих, які є неприйнятними, і таким чином констатувати наявність чи відсутність дискримінації.

Недискримінація є також фундаментальним принципом Європейського Союзу. Стаття 13 Договору, що засновує Європейське Співтовариство, передбачає застосування заходів, потрібних для боротьби проти дискримінації на основі статі, раси, етнічного походження, релігії чи віри, психічних чи фізичних вад, віку чи сексуальної орієнтації.

Про неприпустимість дискримінації говорить проект Договору про запровадження Конституції для Європи (2003/С169/01). Згідно зі ст. II-21 Хартії основоположних прав Союзу (частина II проекту Договору) заборонено будь-яку дискримінацію на будь-якій підставі, такій як стать, раса, колір шкіри, етнічне чи соціальне походження, генетичні риси, мова, релігія чи віра, політичні чи будь-які інші погляди, належність до національної меншини, власність, походження, фізичні чи психічні вади, вік чи сексуальна орієнтація. У сфері застосування Конституції, без порушення окремих її положень, заборонено будь-яку дискримінацію на підставі державної належності.

Відповідно до ст. 13 Договору в ЄС було запроваджено стратегію боротьби із дискримінацією, яка, зокрема, відрізняється в:

Директиві Ради Європейського Союзу 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р., яка застосовує принцип рівного ставлення до людей незалежно від расового або етнічного походження (вона забезпечує захист при доступі до зайнятості, індивідуальної праці і професії, включаючи просування по службі; доступі до професійно-технічної освіти і професійної освіти; зайнятості і умов праці, включаючи звільнення і оплату праці; членства в організації працівників чи підприємців або у професійних організаціях; освіти; соціального захисту, включаючи соціальне забезпечення і охорону здоров'я; соціальних пільг, доступу до товарів і послуг, доступних публіці, включаючи житло);

Директиві Ради Європейського Союзу 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р., яка встановлює загальні засади рівного ставлення у сфері зайнятості і професійної діяльності (була схвалена з метою боротьби з дискримінацією за ознаками релігії або переконань, фізичних вад, віку або сексуальної орієнтації при працевлаштуванні та трудовій діяльності);

Директиві Ради Європейського Союзу 2004/1 ІЗ/ЄС від 13 грудня 2004 р. про імплементацію принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок в питаннях доступу до товарів і послуг та їх надання;

Директиві Європейського Парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 5 липня 2006р. про імплементацію принципу рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях зайнятості та професійної діяльності;

Рамочній стратегії Спільноти щодо гендерної рівності на 2001–2005 рр. (Рішення Ради Європейського Союзу 2001/51/ЄС від 20 грудня 2000 р.) і «Дорожньої карти» для досягнення рівності між жінками і чоловіками – 2006–2010 рр., прийнятої Європейською комісією 1 березня 2006 р.;

Програмі дій Спільноти на 2001–2006 рр. (Рішення Ради Європейського Союзу 2000/750/ЄС від 27 листопада 2000 р.) по боротьбі з дискримінацією з усіх підстав, перелічених у ст. 13 (крім статі) .

Ці Директиви ЄС проголошують принцип рівного ставлення, що означає відсутність дискримінації за будь-якою ознакою, і передбачають заборону дискримінації.

Незважаючи на те, що в основу механізмів захисту прав людини (механізму ООН і європейського механізму) покладено різні підходи до розуміння дискримінації, низка загальних положень, вироблених практикою Європейського суду з прав людини, може сприяти розвитковій концепції недискримінації, що склалася в рамках ООН. Узагальнений аналіз правових позицій Європейського суду дозволяє зробити такі висновки:

1. Принцип недискримінації не передбачає заборони різного ставлення при здійсненні прав і свобод, проте таке різне ставлення має спрямовуватися виключно на коригування фактичної нерівності;

2. Дискримінація полягає в застосуванні без об'єктивних і розумних підстав різного ставлення до осіб, які перебувають в однаковій ситуації; Європейський суд зазначав, що підставою або мотивом дискримінаційного ставлення є особисті ознаки, якими особи або групи осіб

відрізняються одна від одної відповідно до переліку, що закріплений ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

3. Класичне поняття дискримінації не вичерпує змісту заборони будь-якої дискримінації. Право на здійснення прав, гарантованих Конвенцією, на недискримінаційній основі також порушується, якщо держави не застосовують без об'єктивного та обґрунтованого пояснення різне ставлення до осіб, які перебувають в істотно різному становищі. У цьому випадку дискримінація полягає в однаковому ставленні до людей, які перебувають у різному становищі, при здійсненні одного і того ж права, визнаного Конвенцією. Наприклад, установлення обідньої перерви однакової тривалості для всіх працівників, у т. ч. для матерів, що годують.

Сьогодні світова спільнота виходить з того, що правильно спроектовані програми позитивної дискримінації не суперечать вимогам рівності і недискримінації. Як зазначається, зокрема, в преамбулі Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 2000 р., принцип недискримінації не стоїть на заваді державам-учасникам уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими.

У сучасних умовах, коли телекомунікаційний зв'язок охоплює увесь світ, коли активно діють міжнародні правозахисні організації й інформаційні агентства, важко приховувати інформацію про порушення прав людини в будь-якій країні [4, с. 223–224]. Стурбованість ситуацією з правами людини в будь-якій країні світу не можна розглядати як втручання в її внутрішні справи. Міжнародне співтовариство розробляє ефективні механізми контролю в гуманітарній сфері, а країни, що порушують права людини, зазнають економічного і політичного впливу з боку міжнародної громадськості.

Україна критично оцінює ситуацію, пов'язану з порушенням прав людини і громадянина, зокрема проявами дискримінації за ознакою статі. Вона визнала дискримінацію за ознакою статі як явище, що існує в українському суспільстві, ратифікувавши згадану Конвенцію ООН «Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок», готуючи періодичні доповіді про реалізацію Конвенції, прийнявши Конституцію, яка покращила правове становище жінок, прийнявши Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, видаючи закони та підзаконні акти

з недискримінаційними заходами, прийнявши Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Але необхідно забезпечити їх виконання реальними механізмами і засобами реалізації; прийняти законодавчі та інші заходи, включаючи санкції, що забороняють дискримінацію; установити юридичний захист прав жінки на рівні з чоловіками і забезпечити за допомогою судів і інших установ ефективний захист жінок проти будь-яких актів дискримінації.

Міжнародно-правове визнання важливості захисту прав людини сприяло подальшій розробці правовою наукою ідеї правової держави. Поряд з принципами верховенства правового закону та поділом влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки важливе місце посів принцип гарантованості державою рівних прав і можливостей людини і громадянина. Правова держава стала визначатися як така, що володіє системою конституційних та формально-юридичних гарантій, які забезпечують недоторканність і плюралізм власності, самостійність і рівну міру свободи виробників і споживачів соціальних благ і взагалі учасників соціального обміну – індивідів і асоціацій [5, с. 61–62].

Спільною рисою усіх сучасних держав є проблема глобалізації гендерного рівноправ'я (чоловіків і жінок), про що свідчить проведення під егідою ООН чотирьох Всесвітніх конференцій, присвячених проблемам становища жінок. Процес глобалізації проявляється в трансформації проблеми прав людини взагалі і прав жінки зокрема з суто національного рівня в площину міжнародного права, наслідком чого стало прийняття світовою спільнотою низки міжнародних конвенцій і декларацій, спеціально присвячених питанням гендерного рівноправ'я [6, с. 3–6]. Свідченням актуальності цього питання є визнання суб'єктом міжнародного права з усіма правами, обов'язками і можливостями будь-якої особи, незалежно від її статі. Спеціальні міжнародно-правові документи надають жінкам додаткові повноваження і можливості з реалізації їх прав.

Україна визнає пріоритет міжнародних норм права відповідно до норм національного права, узгоджує державну політику з міжнародними стандартами прав людини і послідовно впроваджує принцип гендерного рівноправ'я в українське суспільство. Конституція України 1996 року заклала правові основи реалізації активності жінок у різних сферах суспільного життя, зокрема ст. 24 Основного Закону гарантує рівність жін-

ки й чоловіка, що забезпечується наданням рівних можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, здобутті освіти і професійній підготовці.

Реальне рівноправ'я чоловіків і жінок є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови демократичної правової держави. Сучасний стан суспільних відносин не дозволяє ігнорувати знання, навички та творчі здібності жінок, а потребує негайного і повного їх використання. Рівна участь жінок у професійному, політичному та громадському житті повинна бути поєднана з їх рівною відповідальністю при прийнятті рішень на державному і суспільному рівнях [7, с. 199].

Таким чином, у сучасних умовах саме закріплення рівності перед законом разом із заборонаю дискримінації та політикою позитивних дій має на меті забезпечення універсального дотримання принципу рівності як чесної рівності можливостей.

Література:

1. Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (науково-практичний коментар) / О. М. Руднева, Г. О. Христова, О. О. Уварова та ін.; За наук. ред. О. М. Рудневої. – Х.: Східноregion. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2005. – 364 с.
2. Шевчук С. В. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. В. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – 344 с.
3. Заковряшина Е. Принцип недискримінації в праві Совета Европы / Е. Заковряшина // Конституц. право. Восточноевроп. обозрение. – 2002. – №2. – С. 117.
4. Экштайн К. Основные права и свободы. По российской Конституции и Европейской Конвенции: учеб. пособ. для вузов / К. Экштайн. – М. : NOTA BENE, 2004. – 496 с.
5. Четвернин В. А. Демократическое правовое государство. Введение в теорию / В. А. Четвернин. – М. : Наука, 1993. – 140 с.
6. Чижмар К. Принцип рівності прав жінок і чоловіків у міжнародному праві / К. Чижмар // Право України. – 2001. – №3. – С. 3–6.
7. Дашковська О. Р. Міжнародні механізми забезпечення гендерної рівності / О. Р. Дашковська // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – №1(40) – С. 199–206.